

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ СУВЕРЕННОСТІ

У статті проаналізовано актуальність проблеми суверенізації особистості. Охарактеризовано категорію «психологічна суверенність» як стійкий соціально-психологічний конструкт, який являє собою умову і результат продуктивної діяльності в різних галузях і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показниками життєвої успішності, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації людини, визначає спосіб і стиль життя особистості. Психологічну суверенність проінтерпретовано як якісну характеристику особистісного стилю людини, яка проявляється у здатності захищати, розвивати і розширювати свій психологічний простір.

Ключові слова: особистісна суверенність, психологічний простір особистості, автономність особистості, кристалізація «Я», суверенізація особистісного стилю.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку суспільства характеризується наявністю складних протиріч, серед яких ті, що стосуються розвитку і формування особистості. Ці протиріччя впливають на наукові погляди та емпіричні дослідження у психологічній галузі. Динаміка змін у сучасному світі сприяє зміні світогляду, ритму життя, швидкості та інтенсивності проживання подій, а це, у свою чергу, приводить до змін динаміки внутрішнього світу життя особистості, її самотворення, особистісного розвитку та суверенізації.

Суверенізація особистості – це її духовне і моральне розкріпачення, позбавлення від політичної та ідеологічної закомплексованості, синдрому невпевненості, безправ'я, віднаходження нею власного «Я». Даний процес свідчить про відновлення в особистості почуття самоповаги, впевненості в надійній захищеності своїх прав, власній гідності, що особливо актуально у зв'язку з останніми суспільними подіями. Разом з тим суверенна особистість – це правова особистість, яка розуміє та поважає закон, яка володіє необхідним мінімумом юридичної культури. Потреба саме в такій реалізації та самовідчутті підтверджується сучасною українською дійсністю, де девальвація духовних цінностей, породжена трансформацією критеріїв добра та зла, справедливого та несправедливого, унеможливило демократичні процеси в соціумі і призводить до багатьох особистісних залежностей громадян.

Проблема психологічного простору особистості і суверенності як його характеристики має глибокі витоки у психологічній науці (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, М.М. Бахтін, Г.О. Бурмістрова, О.Р. Валединська, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, У. Джемс, Е. Еріксон, К. Левін, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.К. Нартова-Бочавер, С.Л. Рубінштейн, Ю.М. Швалб, К. Юнг та ін.).

Розмаїття уявлень про зміст, природу і функцію особистісної суверенності підкреслює особливий пласт реальності, який вказує на «людину, що стається як особистість» (В.П. Зінченко), здатну здійснити «акт виходу за свої межі» (М.К. Мамардашвілі), що і позначалося спочатку у психології поняттями «автентичність», «автономність», а згодом поняттям «суверенність». У переважній більшості випадків вказані поняття розглядаються швидше як синоніми, аніж поняття, що мають свій обсяг і феноменологію.

Дж. Бюдженталь вважає змістовно близьким до саморозвитку поняття «автентичність». Він розуміє автентичність скоріше як сам процес проживання власного життя. У його концепції ключовим поняттям є «присутність», що означає не просто фізичне перебування, а усвідомлення своєї суб'єктності, контакт із внутрішнім життям. Виділяючи умови прояву автентичності ряд дослідників (С. Мадді, Д.О. Леонтьєв, Є.М. Осін, Р. Пивоваров) однією з основних називають усвідомлення як відкритість власного досвіду, чутливість до самого себе, здатність слухати себе. А. Ленглі описує автентичність одночасно як спосіб життя і як певну іманентну характеристику, внутрішнє джерело трансценденції особистості, внутрішню силу, яка апіорі існує в кожному, але не кожна людина готова до неї прислухатися. У С. Мадді автентичність подана як певна морально-етична інтегральна характеристика, яка проявляється у життєстійкості особистості. Автентичність, так само, як і здатність до саморозвитку визначає життєстійкість особистості, оскільки дозволяє людині проживати справжнє (своє) життя і при цьому зберегти динамічну рівновагу: розвивається життя, і розвивається особистість. Автентичність та суверенність можна розглядати як умову та підставу для саморозвитку особистості. Саме вони уможливають внутрішню свободу, згоду із собою, самостійність вибору і відповідальність за нього.

Констатується, що досягнення суверенності (особистісної автономії) являє собою результат і фактор ненасильницького, шанобливого ставлення до суб'єкта і самого суб'єкта до світу. Суверенність являє собою також умову і результат продуктивної діяльності в різних галузях і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показниками життєвої успішності, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації людини.

Визначаючи перспективу дослідження автономії особистості, потрібно виділити роботи сучасних науковців С.В. Вальцева, В.А. Вейника, Р.А. Порошина, С.А. Попової, А.Д. Похилько та ін. усі ці дослідники сходяться в думці, що зростання особистості можливе за умови прояву її творчих зусиль. Автономія («самозаконність») – основна форма людського буття. Бути автономним означає вміти керувати собою [4].

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічної суверенності як особистісного новоутворення та його впливу на стиль життя особистості.

Результати теоретичного дослідження. Стиль життя, що складається в різних соціальних групах, є узагальнюючим показником якості буття усього суспільства [2]. Специфічні характеристики виробництва і споживання соціокультурних послуг, набір та зміст вільної діяльності та системи цінностей утворюють стійкий соціально-психологічний конструкт, який можна визначити як спосіб або стиль життя [3, с. 14]. Однією з передумов організації та упорядкування особистого стилю життя є відчуття власної суверенності, яка дозволяє особистості розкривати динаміку змін соціально-психологічних норм та уподобань людини.

Спробуємо виділити ключові ознаки автономно розвиненої особистості: цілеспрямованість – наявність високої мети відрізняє автономну особистість. Саме мета довжиною в життя визначає вектор автономного розвитку людини; самодостатність. Цікавий той факт, що категорія «самодостатність» є однією з найбільш вживаних в описовій психологічній характеристиці особистості, але ні в жодному психологічному словнику немає її визначення. Самодостатня особистість – це особистість переконана, впевнена, вона сама собою задоволена, тому що сама всього досягла. Самодостатня людина володіє внутрішньою незалежністю, знаходиться у гармонії з собою та зі світом; здатність до самоспостереження. Автономно розвинена особистість потребує і набуває особисто пережитого досвіду; творча здатність. Це здатність до створення образу власного світосприйняття; позитивне мислення стає неодмінним атрибутом автономної особистості, яка розуміє перетворення суті в матерію за допомогою творчої сили розуму, усвідомлює потенціал свої думок і не впускає в свій розум негативу; духовна еволюція. Духовний розвиток автономної особистості завжди йде через індивідуально-духовну еволюцію, яка являє собою підняття особистості на вищий рівень. Це не разова акція, не поодинокий випадок, а щоденна праця особистості над собою, над своїм розвитком. Від духовного розвитку неможна відпочивати, про нього не можна забувати. Призупинення в особистісному духовному розвитку неминуче визначає духовну деградація, втрату духовної автономії.

Проте, говорячи про особисту автономність, частіше мають на увазі незалежність, здатність приймати рішення, спираючись на внутрішню підтримку (сильний, сепаративний образ Я). Для нас цінним є те, що у визначенні суверенності, на відміну від автономності, більший акцент робиться на здатності особистості не тільки активно управляти своїм життям, а приймати його обставини. Ключовою ознакою при цьому є внутрішня згода. Таким чином, якщо в дослідженнях незалежності, не комфортності здійснюється зіставлення вчинку із заданими зовні нормами та зразками поведінки, то аналіз психологічної суверенності передбачає внутрішню емоційну згоду людини з обставинами її життя. Суверенність являє собою не просто ознаку гармонії з самим собою, як інтрапсихологічне явище, а й синергетичне ставлення до життєвих ситуацій, які подаються на мові середовища. Тому суверенність можна розглядати через ставлення до різних вимірів психологічного простору. Суверенність проявляється у переживанні автентичності власного буття, доречності в просторово-часових і ціннісних обставинах життя, що сприяє прийняттю і впевненості людини в тому, що вона діє згідно з власними бажаннями і переконаннями.

Як відомо, у психологічній літературі суверенність тлумачиться як особистісна характеристика, що виражається в глибокому пізнанні дійсності і освоєнні нею соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація «Я», зрілість емоційно-психологічного ставлення до світу, розвиток самосвідомості.

На думку С.К. Нартової-Бочавер, психологічна (особистісна) суверенність – це здатність людини контролювати, захищати і розвивати свій психологічний простір, заснована на узагальненому досвіді успішної автономної поведінки [1]. Психологічна суверенність являє собою форму суб'єктивності людини і дозволяє в різних формах спонтанної активності реалізувати потреби.

Психологічна суверенність передбачає не зіставлення вчинку із заданими ззовні нормами і зразками поведінки, а внутрішню емоційну згоду з обставинами життя людини. На протигагу дослідженням у рамках психосинтезу, гуманістичної і екзистенціальної психології особистості, суверенність являє собою не просто ознаку гармонії особистості з самим собою, а й її ставлення до життєвих ситуацій. Тому суверенність може бути вивчена виключно через відношення до різних вимірів психологічного простору. К.О. Абульханова – Славська зазначає, що поняття «суверенності» багато в чому перетинається з категорією суб'єктність [6]. Поняття суб'єктності конкретизується, розкривається в різноманітних суб'єктних проявах особистості. До суб'єктних проявів (властивостей) особистості, різними авторами належать: активність, відповідальність, креативність, рефлексивність, цілепокладання, саморегуляція, самоконтроль, тимчасова організація діяльності, внутрішня свобода, гідність, особистісні смисли, цінності, самовизначення, самодіяльність, самооцінка, самовиховання, самоідентифікація і багато інших.

Розвиток суверенності та уточнення меж відбувається протягом усього життя людини, однак, особливо інтенсивно ці процеси протікають в дошкільному і підлітковому віці. У підлітковому віці суверенність знаходить своє вираження в прагненні як до соціальної, так і територіальної автономії, недоторканності свого особистого простору.

Психологічний простір особистості – суб'єктивно значуща складова буття, яка визначає стратегію життя людини, – і включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територія, особисті предмети, соціальні прихильності, установки). Суб'єктивно психологічний простір особистості спирається на сукупність фізичних і психологічних маркерів, які відділяють психологічний простір однієї людини від психологічного простору іншої людини [3].

Суверенність являє собою не просто ознаку гармонії з самим собою, як інтрапсихологічне явище, а й синергетичне ставлення до життєвих ситуацій, які подаються на мові середовища. Тому суверенність можна

розглядати через ставлення до різних вимірів психологічного простору. Суверенність проявляється у переживанні автентичності власного буття, доречності в просторово-часових і ціннісних обставинах життя, що сприяє прийняттю і впевненості людини в тому, що вона діє згідно з власними бажаннями і переконаннями. У психологічній літературі суверенність тлумачиться як особистісна характеристика, що виражається в глибокому пізнанні дійсності і освоєнні нею соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація «Я», зрілість емоційно-психологічного ставлення до світу, розвиток самосвідомості.

Психологічна суверенність є важливим показником стану кордонів психологічного простору особистості, порушення яких веде до прояву агресії та самозахисту і в той же час є причиною різних форм психічних порушень. Наприклад, порушення суверенності психологічного простору особистості можуть виявлятися як насильство над тілом, вторгнення на чужу особисту територію, використання речей без дозволу власника. За наявними у літературі даними суверенні особистості мають високі показники соціально-психологічної адаптованості до оточуючої її дійсності, чудово орієнтуються в подіях; орієнтовані на сьогодення, переживають тут і тепер момент свого життя у всій його повноті; відчувають нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, тобто бачать своє життя цілісно; депривовані особистості орієнтовані лише на один з відрізків тимчасової шкали (минуле, сьогодення або майбутнє) і (або) мають дискретне сприйняття свого життєвого шляху; мають високий рівень суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями, вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті є результатом їх власних досягнень, що вони можуть ними керувати, і, таким чином, вони відчувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складеться їхнє життя в цілому; незалежні в своїх вчинках, прагнуть керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками; вільні у виборі, не схильні до зовнішнього впливу («зсередини спрямована» особистість); депривовані залежні, несамостійні («ззовні спрямована» особистість), мають зовнішній локус контролю; здатні до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми, до суб'єкт-суб'єктного спілкування; прагнуть до домінування і відчувають емоційну комфортність у будь-яких ситуаціях; цінують свої достоїнства, позитивні властивості характеру, поважають себе за них, приймають себе такими, які вони є.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, психологічну суверенність можна окреслити як якісну характеристику особистісного стилю людини, яка проявляється у здатності захищати і розвивати свій психологічний простір. Вона являє собою форму суб'єктності людини і дозволяє в різних формах спонтанної активності реалізовувати потреби, формуючи тим самим власний стиль життя. Суверенні особистості незалежні у своїх вчинках, орієнтовані на сьогодення і здатні спрямовувати свій життєвий шлях. Перспективи подальшого дослідження проблеми ми вбачаємо у вивченні особливостей розвитку психологічної суверенності майбутніх психологів та становлення їх професійного образу.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Максименко С.Д. Психологія особистості / С.Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
3. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С.К. Нартова-Бочавер. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
4. Похилько А.Д. Социокультурная автономность сознания: экзистенциально-антропологическое измерение / А.Д. Похилько. – Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ «Актуальные проблемы современной науки». – 2006. – 248 с.
5. Психология личности и образ жизни / Отв. ред. Е.В. Шорохова. – М. : Наука, 1987. – 219 с.
6. Сохань Л.В. Жизненная программа личности как способ сознательной организации жизнедеятельности / Л.В. Сохань, М.В. Кириллова // Стиль жизни личности. Теоретические и методические проблемы. – К., 1992. – С. 223-255.
7. Швалб Ю.М. Психологічні критерії визначення стилю життя / Ю.М. Швалб // Соціальна психологія. – 2003. – № 2. – С. 14-20.

References

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni / K.A. Abul'hanova-Slavskaja. – M. : Mysl', 1991. – 299 s.
2. Maksymenko S.D. Psihologija osobystosti / S.D. Maksymenko. – K. : Vyd-vo TOV «KMM», 2007. – 296 s.
3. Nartova-Bochaver S. K. Chelovek suverennyj: psihologicheskoe issledovanie sub'ekta v ego bytii / S.K. Nartova-Bochaver. – SPb. : Piter, 2008. – 400 s.
4. Pohil'ko A.D. Sociokul'turnaja avtonomnost' soznaniya: jekzistencial'no-antropologicheskoe izmerenie / A.D. Pohil'ko. – Rostov-na-Donu: Izd-vo SKNC VSh «Aktual'nye problemy sovremennoj nauki». – 2006. – 248 s.
5. Psihologija lichnosti i obraz zhizni / Otv. red. E.V. Shorohova. – M. : Nauka, 1987. – 219 s.
6. Sohan' L.V. Zhiznennaja programma lichnosti kak sposob soznatel'noj organizacii zhiznedejatel'nosti / L.V. Sohan', M.V. Kirillova // Stil' zhizni lichnosti. Teoreticheskie i metodicheskie problemy. – K. , 1992. – S. 223-255.
7. Shvalb Ju.M. Psihologichni kryterii' vyznachennja stylu zhytтя / Ju.M. Shvalb // Social'na psihologija. – 2003. – № 2. – S. 14-20.

Резюме. В статті проаналізовано актуальність проблеми суверенізації личности, охарактеризовано категорію «психологічна суверенність» як стійкий соціально-психологічний конструкт, який представляє собою умову і результат продуктивної діяльності в різних сферах і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показателями життєвого успіху, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації личности. Психологічну суверенність проінтерпретовано як якісну характеристику особистісного стилю людини, яка проявляється в здатності захищати, розвивати і розширювати своє психологічне простір.

Ключевые слова: особистісна суверенність, психологічне простір личности, особистісна автономність, кристалізація «Я», суверенізація особистісного стилю.

Summary. The article analyzes the relevance of the problem of the sovereignty of the individual. Presents the philosophical and psychological content of the problem as a significant component of existence that defines the strategy of a person's life. Defined theoretical platform and it is proved that the category of "personal sovereignty" requires psychological, physiological and socio-cultural clarification. Comparing the diversity of views about the content, nature and functions of personal sovereignty, which is defined first in psychology the concepts of "authenticity", "autonomy", and later "sovereignty". In most cases, the concept is viewed more as synonyms, and concepts that have their own volume and phenomenology. It is stated that the achievement of psychological sovereignty (personal autonomy) determines the perspective of the study of the individual psychological space and incorporating the complex physical, social and psychological phenomena with which a person identifies himself (territory, personal items, social attachment, installation). Therefore, sovereignty can be regarded in relation to the different dimensions of psychological space. Sovereignty is manifested in the experience of authenticity of our own existence, relevance in spatial-temporal and axiological circumstances of life that promotes the adoption and confidence of the people that it acts in accordance with their own desires and beliefs. It is regulated that the sovereignty of the psychological is sustainable and forms a socio-psychological construct that can be defined as the image and lifestyle of a person. Thus, the psychological sovereignty can be interpreted as a qualitative characteristic of the personal style of the person, which manifests itself in the ability to protect, develop and expand their psychological space.

Key words: personal sovereignty, psychological space of the person, autonomy of the individual, the crystallization of "I", independence of personal style.

УДК 159.841

О.О. ДЕМЧУК, А.М. ВОРОБІЙОВ

АВТЕНТИЧНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Останнім часом широкої популярності у психологічній науці набули дослідження етапів і чинників самореалізації та саморозвитку людини на шляху до набуття нею особистісної зрілості. За таких умов особливої актуальності набуває поняття автентичності як показник особистісної зрілості людини. Автентична людина усвідомлює, ким вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або професійне призначення.

Ключові слова: автентичність, майбутні психологи, самовизначення, самоактуалізація, індивідуальність, професійна діяльність.

Постановка проблеми. На даний час, актуальним в епоху соціальних змін та інтенсифікації суспільного життя стає вивчення розвитку дорослої людини, зокрема фахівців різних галузей у контексті аналізу їх життєвого шляху, особистісного розвитку, ідентичності та автентичності, оскільки від суб'єктивної картини життя (за Б. Ананьєвим) багато в чому залежить подальша побудова людиною свого життєвого шляху. У цьому контексті важливим є аналіз саме особливостей автентичності особистості як способу життя, що характеризується узгодженістю внутрішнього досвіду (думок, почуттів, фізіологічних станів), відкритістю у поведінці та міжособистісних стосунках з іншими людьми [4].

Проблема автентичної спрямованості особистості досліджується ученими в різних областях знань: біології, медицині, психофізіології, педагогіці, психології, в даний час залишається однією з актуальних в науці, чим визначається і своєчасність розгляду даної проблеми.

За довідниковими даними, автентичність у широкому розумінні тлумачиться як вірогідність, відповідність першоджерелам [6, с. 10]. Представники гуманістичного напрямку психології почали застосовувати це поняття щодо особистості, розглядаючи зокрема автентичність як справжність або природність, істинність людини (Д. Бюдженаль, А. Ленгле, С. Мадді, Р. Мей). У психології автентичності надано увагу й опис у межах проблеми самовизначення і життєтворчості особистості (А. Асмолов, Д. Леонтьєв, В. Слободчиков). Більшість досліджень присвячені вивченню проблеми досягнення автентичності особистістю психолога стверджують, що автентичність людини є фундаментальною основою її індивідуальності і смисловим підґрунтям життєвої та професійної самоактуалізації [2, с. 75].

Однак феномен автентичності особистості майбутнього психолога ще не потрапив у фокус наукового вивчення.